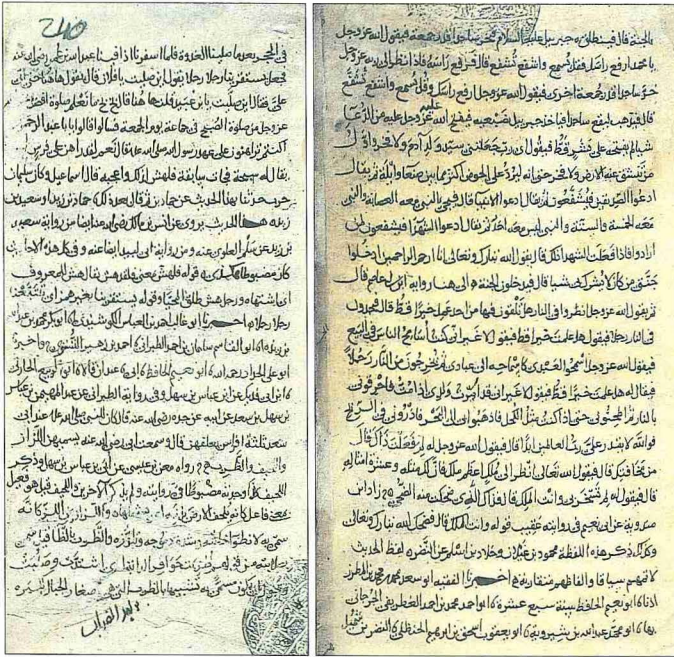

Ebü Müsâ
el-Medîni'nin
Tavala'ti-ehadis
adlı eserinden
iki sayfa
(Süleymaniye Ktp.,
Şehid Ali Paşa,
nr. 511,
vr. 2^b, 240^a)

hâbîler tarafından rivayet edilen metni uzun hadisleri ve kıssaları bir araya getirmektedir. "Min Müsnedi Enes b. Mâlik", "Min Hadîsi Ebî Zer", "Kışsatü Hâriş Ebi Zeyd" gibi başlıklar altında rivayet ettiği hadislerin kaynaklarını gösterdiği gibi sıhhat derecelerini de belirtmiştir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Şehid Ali Paşa, nr. 511, 240 varak). 5. *Devletü'l-lî'âmî'l-eşrâr 'ale'l-kirâmî'l-ahyâr*. Kötülerin iyilere hâkim olacağı konusundaki çoğu kıyamet alâmetlerine dair hadisleri senedleri ve farklı rivayetleriyle birlikte derlediği bu eserin bir nüshası da Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 3676, vr. 45^b-63^b). Ebü Müsâ el-Medîni'nin biyografisine yer veren kaynaklarda onun bu eserinden söz edilmektedir. 6. *el-Le'â'if min de'â'ı'ı'l-ma'ârif fi 'ulûmî'l-huffâzî'l-e'ârif*. Eser Kahire'de Hidiviyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (bk. Brockelmann, I, 451).

Kaynaklarda bunlardan başka, Ebü Abdullah İbn Mende'nin (ö. 395/1005) *Ma'rifetü's-şahâbe* adlı eserine zeyil olarak yazdığı *Tetimmetü (Zeyl) Ma'rifetü's-şahâbe*, *Avâlî't-tâbi'in, Tazî'ü'l-ömr ve'l-eyyâm fi şünâ'î'l-ma'rûf ile'l-lî'âm, el-Kunûd, el-Hıfz ve'n-nisyan, el-Ve'â'if, es-Sübâ'ıyyât* (fıkha dair), *ez-Zahîre ve'l-udde fi menâkıbi Ebî Abdillâh b. Mende, Düstûr'l-müzekkirîn, et-Terğîb ve't-terhîb, el-Esmâ'ü'l-müşterake beyne'r-ricâl ve'n-nisâ', el-Hefevât, el-Emâlî'l-kebîr* adlı eserleri de zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Ebü Müsâ el-Medîni, *el-Mecmû' u'l-muğîş fi garibey'l-Kur'ân ve'l-hadîş* (nşr. Abdülkerim el-Azbâvî), Cidde 1406/1986, nâşirin mukaddimesi, s. 15-33; a.mlf., *Nühzetü'l-huffâz* (nşr. Abdürradî Muhammed Abdülmuhsin), Beyrut 1406/1986; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), nâşirlerin mukaddimesi, s. 6; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, IV, 1334-1336; a.mlf., *A'lamü'n-nübela'*, XXI, 152-159; Sübkî, *Tabakât*, VI, 160-163; İbnü'l-Cezzerî, *Gâyetü'n-nihâye*, II, 215-216; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 477; Brockelmann, GAL, I, 436, 451; Suppl., I, 604, 625; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 100-101; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, XI, 76; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), VI, 313; Kays Âl-i Kays, *el-İrâniyyân*, II/1, s. 570-573.

M. ALİ SÖNMEZ

EBÜ MÜSÂ el-MURDÂR

(bk. MURDÂR).

EBÜ MUS'AB

(Abu Musab)

Ahmed b. Ebü Bekr el-Kâsım
b. el-Hâris ez-Zührî el-Kureşî
(ö. 242/857)

Mâlikî fakihi.

150 (767) yılında doğdu. Ashaptan Abdurrahman b. Avf'ın soyundandır. Tahsilini ehl-i hadîs ekolünün merkezi olan Medine'de yaptı. Hocaları arasında Mâlik b. Enes, İbrâhîm b. Sa'd, Muhammed b. İbrâhîm b. Dînâr, Abdülazîz ed-Derâverdî, Sâlih b. Kudâme gibi dönemin önde gelen âlimleri bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, Şâfiî, Ebü Kudâme es-Serahsî gibi önemli şahsiyetler de akranları ara-

sındadır. Çok sayıda talebe yetiştirmişti. Kendisinden sonra özellikle hadis sahasında adları duyulan birçok âlim ya derslerine devam etmek veya rivayette bulunmak suretiyle Ebü Mus'ab'dan faydalanmıştır. Buhârî, Müslim, Ebü Zûr'a er-Râzî, Ebü Hâtîm er-Râzî, Tirmizî, İbn Mâce, Bakî b. Mahled el-Endelüsî, Muhammed b. Muâfâ es-Saydâvî bunlar arasında sayılabilir. Hadis alanında *saddûk** ve *sika** olduğu hususunda kaynaklar genellikle görüş birliği içindedir. İbn Ebü Hayseme, babasının kendisine Medine'de Ebü Mus'ab dışındakilerden hadis yazmasını tenbih ettiğini söylemekteyse de bu muhtemelen onun hadiste güvenilir bir kişi olmamasından dolayı değil, kadılık yapması ve hadislerin yanı sıra kendi görüşüyle hükmetmesi sebebiyledir (Kādî İyâz, I, 512). Öte yandan J. Schacht bizzat bu rivayeti şüpheyle karşılamakta, gerekçe olarak da İbn Ebü Hayseme'nin Ebü Mus'ab'dan rivayette bulunmasını göstermektedir (*al-Andalus*, s. 5). Esasen Buhârî, Müslim, İbn Mâce ve Tirmizî gibi muhaddislerin kendisinden rivayette bulunması, Ebü Mus'ab'ın güvenilir bir kimse olduğunu ve hadis ilminde önemli bir mevkiye sahip bulunduğunu ortaya koymaktadır. İmâm Mâlik'in talebesi ve onun mezhebine mensup olmakla birlikte kıyasla meyli hocasından fazladır.

Ebü Mus'ab'ın *Muhtaşar* adlı eserinin ilk sayfası
(Karaviyyin Ktp., nr. 847/40)

Ebû Mus'ab ilmi faaliyetlerinin yanı sıra idari ve kazâî görevlerde de bulunmuştur. Küfe kadılığı yapmış, daha sonra Medine şurtası, ardından da kadısı olarak görevlendirilmiştir. Halife Me'mûn döneminde görevde bulunmakla birlikte halifenin görüşüne aykırı olarak Kur'an'ın mahlûk olmadığını söylemekten çekinmemiştir. Bunun dışında dönemin siyaset ve mezhep tartışmalarına girmemiş, bu sebeple kadılığında verdiği hükümler her türlü tartışmadan uzak olmuştur.

242 Ramazanında (Ocak 857) vefat eden Ebû Mus'ab'ın 240 (855) ve 241 (856) yıllarında öldüğü de rivayet edilmektedir.

Ebû Mus'ab, İmam Mâlik'in *el-Muvaftâ*² adlı eserini rivayet edenlerden biridir. Bu hadis koleksiyonunun en son râvilerinden olması sebebiyle onun rivayetinde diğer birçok rivayette bulunmayan 100 kadar hadis yer almaktadır. Bunun dışında Mâlikî fıkha dair *Muhtaşar* adlı bir eseri vardır. Mâlikî fıkha'nın bugüne kadar tam olarak gelebilmiş en eski eseri olan *Muhtaşar*'ın bilinen tek yazma nüshası Fas'taki Karaviyyin Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 874/40). Endülüs Emevî Hükümdarı Müstansır-Bilâh'ın kölesi Hüseyin b. Yûsuf tarafından 359 (970) yılında Kurtuba'da istinsah edilen eser, aynı zamanda Fas kütüphanelerinde mevcut en eski yazma kitaptır. *Muhtaşar*, klasik fıkıh kitaplarında olduğu gibi temizlik bahsiyle başlamakta, daha sonra sırasıyla namaz, zekât, oruç, hac, cihad, şüfa, evlenme, boşanma, satım akdi, sarf, kira, kısas ve hudûd suçları, yargılama ve vasiyet bölümleri gelmektedir. İbnü'n-Nedîm, IV. (X.) yüzyıla kadar olan ilmi hareketin tarihini verirken Ebû Mus'ab ve eseri *Muhtaşar*'dan bahsetmemiştir. Esasen İbnü'n-Nedîm, daha birçok değerli ismi ve onlara ait eserleri zikretmeyi ihmal etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, I/2, s. 5-6; Ve'kî, *Ahbabü'l-kudât*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), I, 258; İbn Abdülber, *el-İntikâ*³, Kahire 1350, s. 62; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, I, 511-513; Zehebî, *A'İlâmü'n-nübelâ*⁴, XI, 436-440; a.mlf., *el-İber*, I, 436; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 344; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzhheb*, I, 140-141; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 20; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, II, 308; İbnü'l-İmâd, *Şecerât*, II, 100; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, I, 57; Muhammed el-Âbid el-Fâsî, *Fihrisü mahfûzâtü hizâneti'l-Karaviyyin*, Dârülbeyzâ 1400/1980, II, 538; Joseph Schacht, "On Abû Mus'ab and his Muhtasar", *al-Andalus*, XXX, Madrid 1965, s. 1-13.

EBÜ MUTÎ' el-BELHÎ

(أبو مطيع البلخي)

Ebû Mutî' el-Hakem b. Abdillâh
b. Mesleme el-Belhî
(ö. 199/814)

Ebû Hanîfe'nin talebesi ve
ona nisbet edilen *el-Fikhü'l-ekber* ile
el-Fikhü'l-ebşat adlı
eserlerin râvisi.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Âma olduğu ve Belh'te doğup büyüdüğü rivayet edilir. Oğlu onun seksen dört yaşlarında iken Belh'te vefat ettiğini söylediğine göre 115 (733) yılı civarında doğmuş olmalıdır. Dedesinin adı bazı kaynaklarda Müslim ve Seleme şeklinde de kaydedilmiştir. Bilgisini geliştirmek ve devrin önde gelen âlimleriyle görüşmek üzere birkaç defa Bağdat'a gitti ve orada hadis rivayet etti. Ayrıca onun, İslâm hukuk ekollerinin mümessilleri olan Küfe ve Medine âlimlerinden hadis rivayet ettiği dikkate alınırsa Küfe ve Hicaz gibi ilim merkezlerine de seyahatlerde bulunduğu söylenebilir.

Hadis ilminde geniş bilgiye sahip olan Ebû Mutî, Ebû Hanîfe, Abdullah b. Avn, İbn Cüreyc, İbn Ebî Arûbe, Abbâd b. Kesîr, Süfyan es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve İsrâîl b. Yûnus gibi âlimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Ahmed b. Menî, Hallâd b. Eslem es-Saffâr, Hişâm b. Ubeydullah er-Râzî ve Horasanlı birçok âlim rivayette bulunmuştur. Yaşadığı dönemde Horasan halkının onun ilim meclislerine büyük ilgi gösterdiği rivayet edilmektedir.

Ebû Mutî on altı yıl kadar Belh kadılığı yapmıştır. Çağdaşları onun re'y ve kıyas metodunu iyi bildiğini, allâme unvanına lâyık, zühd ve takvâ sahibi bir fakih olduğunu ifade ederler. Zühdü, takvâsı ve geniş bilgisi sebebiyle İbnü'l-Mübarek kendisine büyük saygı gösterirdi. Ebû Dâvûd'un nakline göre Belhî, "emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker" ilkesine sıkı sıkıya bağlı, din gayreti olan muhtesiblerin başında yer alır.

Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Hibbân ve İbn Adî gibi ünlü hadisçiler Ebû Mutî'nin hadis alanında zayıf olduğunu kabul etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel kendisinden rivayette bulunmamak gerektiğini belirtmiş, Ebû Dâvûd da onun Cehmiyye'den olduğunu ileri sürerek rivayet ettiği hadislerin makbul sayılmadığını söylemiştir. Ukaylî ise Ebû Mutî'nin hadis ri-

vayeti yönünden makbul bir Mürcie mensubu olmasına rağmen hadisçilerin kendisinden rivayette bulunmadıklarını kaydederek. Ebû Hâtîm er-Râzî, Cûzekânî ve Zehebî onun hadis uyduran bir yalancı olduğunu ileri sürerlerse de bu iddialarını ispat edecek herhangi bir delil göstermezler. Şüphe yok ki Ebû Mutî'nin Cehmiyye'ye nisbet edilmesi ve hadis rivayetinin makbul sayılmaması, Ebû Hanîfe gibi fıkhta kıyasa, akîdede aklı yorumlara önem veren bir ilim adamı olmasından kaynaklanmıştır. Nitekim bu tür suçlamalara Ahmed b. Hanbel'in değerlendirmelerinde sık sık rastlamak mümkündür (bk. İbn Ebû Ya'lâ, I, 47, 120-121, 168, 342-344; II, 35, 36). Mürcie'ye nisbet edilmesi de Hâricîler'le Mu'tezile'nin bütün Ehl-i sünnet'i Mürcie'den kabul etmeleri anlayışına bağlıdır.

Ebû Mutî'nin hadisçiliği konusunda tenkit açısından da olsa bazı bilgilerin mevcudiyetine rağmen fıkıhtaki yeriyle ilgili fazla bir şey bilinmemektedir. Kureşî onu Ebû Hanîfe'nin yakın talebesi (sâhibü'l-imâm) olarak kaydettikten sonra yaşadığı dönemde ülkesindeki fakihlerin kendisinden ders aldığını söyler (*el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 266). Ebû Mutî'nin Hanefî fıkhi alanındaki bu yaygın müderrisliği ve on altı yıl süren kadılığı göz önünde bulundurulduğu takdirde muhaddisler tarafından hakkında yapılan değerlendirmelerin büyük çapta mezhep ve anlayış farkından kaynaklandığı anlaşılır.

Ebû Mutî' el-Belhî 12 Cemâziyelevvel 199 (29 Aralık 814) tarihinde Belh'te vefat etti. J. Schacht'ın onun 183'te (799) öldüğünü söylemesi (*EI*² [Fr.], I, 127) hatta olarak kabul edilmelidir.

Kaynaklarda Ebû Mutî'nin eserlerine dair bilgi yoktur. Zehebî onun *el-Fikhü'l-ekber* adlı bir eseri bulunduğunu söylüyorsa da (*el-İltûv li'l-aliyyi'l-ğafâr*, s. 101) bu doğru değildir. Zira *el-Fikhü'l-ekber*'in Ebû Hanîfe'ye ait olduğu bilinmektedir. Ebû Hanîfe'den intikal eden beş akaid risâlesi üzerine en geniş çalışmayı yapan Beyâzîzâde Ahmed Efendi, Ebû Mutî' bu risâlelerin râvileri arasında zikrettikten başka bunları kendisinden rivayet edenlerin isimlerini de kaydetmiştir (*İşârâtü'l-merâm*, s. 21-22, 23). Çeşitli kaynakların Ebû Mutî' el-Belhî'yi *el-Fikhü'l-ekber* ile *el-Âlim ve'l-müte'allim*'in râvisi olarak kaydetmesinin yanında (meselâ bk. Zâhid Kevserî, s. 6) bu eserlere ait yazma nüshaların mukaddimelerinde de aynı isim râvi olarak yer almaktadır.